

1. Mýty o udržitelném rozvoji

Pojem udržitelného rozvoje je již delší dobu zatížen několika mýty, které primárně vyplývají s odlišností ve vnímání jeho obsahu. V té souvislosti je potřebné říci o které mýty se jedná a následně se pokusit vysvětlit podstatu omylů či nedorozumění.

Mýtus č. 1 Udržitelný rozvoj je často vnímán jako koncept reakce na hrozbu katastrofického scénáře o vyčerpání přírodních zdrojů.

Pohled do minulosti ukazuje, že první větší vlna zájmu o udržitelnost rozvoje proběhla na začátku 70. let v souvislosti s vydáním publikace Meze ekonomického růstu. Její pesimistické prognózy o vyčerpání přírodních zdrojů se nenaplnily, protože předpovědi nevezly v úvahu roli technologického pokroku a možnost substituce zdrojů. Byl to příklad nenaplnění katastrofického scénáře, který byl zobecněn jako odstrašující případ neprofesionálně vypracované prognózy o vývoji světa. Došlo k tomu i přesto, že se realizoval určitý efekt v podobě nastartování technologického úsilí o úspory energií a materiálů.

Od té doby však uplynula řada let, ve kterých byl dosažen nejen pokrok v odhadech surovinových zásob a v možnostech jejich možných záměn. Změnil se též věcný obsah pojmu udržitelného rozvoje i okruh faktorů, které brzdí, či mohou negativně ovlivňovat rozvojové procesy v dlouhodobém horizontu.

V poslední dekádě se ve světě začal opět prosazovat zvýšený zájem o otázky udržitelného rozvoje. Důvodů, proč je tomu tak, je tentokrát více. K nejvýznamnějším patří změny klimatu, stárnutí obyvatelstva, zhoršení životního prostředí v městských aglomeracích, rychlý růst objemu odpadů, nárůst dopravní náročnosti a zpomalení poklesu energetické náročnosti ekonomiky. Udržitelný rozvoj se stal jedním z prioritních programů OSN, OECD i Evropské unie.

Mýtus č. 2 Neexistuje konsensus týkající se významu a věcného obsahu udržitelného rozvoje.

Také v této oblasti se v průběhu posledních dvou dekád prosadily tendence, které sblížují a v některých globálních problémech sjednocují názory na věcný obsah udržitelnosti rozvoje. Nejde jenom o úsilí mezinárodních institucí v této oblasti, ale též o obdobnost celosvětově se prosazujících problémů. I přesto existuje představa o tom, že není potřebné mít harmonizovaný obsah strategie o udržitelném rozvoji a bylo EU doporučeno, aby si každá země ve většině oblastí sestavila svou strategii podle vlastních podmínek a potřeb, které se mohou lišit. Výhoda diferenciací přístupů spočívá v tom, že úspěšné strategie prověřené testy pokroku mohou být využívány jinými zeměmi.

Mýtus č. 3 Koncepty udržitelného rozvoje nemají operabilní rámce.

Mezinárodní instituce v současné době nabízejí tři koncepty pojetí udržitelného rozvoje. Všechny tři obsahují soubory kritérií udržitelnosti rozvoje, i když v nestejně agregaci.

Jedním z nich je uplatňování třípilířového konceptu, jež tvoří dimenze ekonomická, sociální a environmentální. Udržitelnost rozvoje je pojímána jako vyváženost vývoje mezi pilíři, tj. mezi vývojem výkonu ekonomiky, životní úroveň obyvatel a zátěží životního prostředí. Cílem je, aby se vývoj v jednom pilíři nevyvíjel na úkor či účet jiného. Předností tohoto konceptu je jeho využití v monitorovací, analytické i prognostické činnosti. Koncept se dále vyvíjí jak z hlediska indikátorových bází, tak z hlediska struktura cílů a nástrojů k jejich dosahování.

K dispozici je i obecněji formulovaný koncept Světové komise pro životní prostředí. Udržitelný rozvoj je definován jako takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby současnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby a aniž by se tak dělo na úkor jiných národů. Koncept se vyvíjel v tom smyslu, že se přešlo od odmítání ekonomického růstu k ekologicky šetrnému typu rozvojových procesů. Jde o environmentální koncept, který se opírá především o kritéria míry znečištění vzduchu, vody a půdy v relaci k počtu obyvatel či hrubého domácího produktu, ale i o cíle vyplývající z mezinárodních závazků a z benchmarkingů, které generují mezinárodní srovnání.

Třetí koncept udržitelného rozvoje vychází z ekonomických principů, respektive z potenciálu kapitálových aktiv. Je založen na indikacích vývoje bohatství států zjišťovaného za pomoci evidence stavů a zásob kapitálu v jednotlivých zemích. Uvažuje se přitom kapitál lidský, sociální, přírodní, produkční a finanční. V případě, že úhrnný kapitál dlouhodobě roste, potom se vývoj pokládá za udržitelný. Předností tohoto konceptu je nejen možnost analytického pohledu do struktur a substitucí produkčních zdrojů, ale i pohled do budoucnosti daný rozsahem a skladbou kapitálu. Nevýhodou tohoto přístupu je však obtížná dostupnost dat a jejich agregace.

Mýtus 4 Koncepty udržitelného rozvoje nejsou využitelné pro identifikaci přínosů rozvojových programů.

S pomocí existence tří konceptů udržitelného rozvoje a analýzy nákladů a přínosů lze rámcově testovat efekty rozvojových programů. Pokusme se to příkladově provést při posuzování rozvojových priorit v ČR. Ty lze odvodit z výsledků analýz a mezinárodních porovnání, které signalizují slabá místa rozvojových procesů. K těm patří především vysoká, vůči průměru EU téměř dvojnásobná, energetická náročnost, růst dopravní náročnosti, vysoká dlouhodobá nezaměstnanost, vysoké tempo růstu vládního dluhu, nadměrná zátěž životního prostředí velkých aglomerací a z hlediska EU podprůměrný počet vysokoškolsky vzdělaných občanů.

V případě, že by prioritní programy měly být orientovány na výše uvedené oblasti, pak by posuzovanou otázkou bylo, zda by mohlo docházet k vícedimenzním přínosům v systému ekonomickém, sociálním a ekologickém. Příkladem třísožkového efektu může být např. snižování energetické náročnosti cestou použití energeticky úsporných technologií, jejichž rozvoj lze v pomalu končící éře laciných energií očekávat. Ty mohou snížit jak náklady podnikatelů, tak i běžné výdaje spotřebitelů a následně pak zmírnit zátěž životního prostředí.

Vícedimenzionální efekt lze očekávat i u snižování dlouhodobé nezaměstnanosti, která umožní zvýšit produkční kapacitu ekonomiky, snížit sociální výdaje a zvýšit potenciál pro ochranu životního prostředí. Vícestranné efekty lze docílit při řešení udržitelnosti financování starobních důchodů a zdravotnictví. Na jedné straně lze očekávat konsolidaci veřejných financí při současném uvolnění prostoru pro prorůstově cílené výdaje jako je školství, věda a výzkum či dopravní infrastruktura. K hlavnímu přínosu by však patřilo potlačení mezigeneračního problému v podobě pozastavení či snížení dluhu zatěžujícího nastupující generaci.

Obdobně rozsáhlé přínosové efekty lze očekávat u zvýšení vzdělávacího potenciálu. Ty se dají odvozovat z faktů o těsné korelaci mezi úrovní vzdělání a ekonomickým růstem, z příležitostí vyšších výdělků, z nízké míry nezaměstnanosti vysokoškolsky vzdělané populace i z možnosti pedagogického působení ve prospěch odpovědného chování obyvatelstva k životnímu prostředí.

U dvou významných ohnisek rozvoje je třeba počítat s konkurenčností ekonomických a ekologických cílů. Patří k nim rozvoj dopravní infrastruktury a velkých městských aglomerací. V obou případech jsou k dispozici závažné argumentace jak zájmů ekonomických, tak i ekologických. Na jedné straně jde o významné prorůstově orientované projekty rozvoje dopravních a dalších regionálních služeb, na straně druhé se jedná o zhoršení životního prostředí. Kompromisy budou zřejmě nutné zejména v případech, kde znečištění ovzduší a hluková zátěž překročí meze únosnosti. Lze však očekávat poměrně ostré střety výše naznačených koncepcí a je potřeba pro přípravu jejich řešení mít připraveny principy, kritéria a pravidla.

Naplňování všech prioritních rozvojových cílů se neobejde bez využití inspirací ze zemí, které vykazují výrazně nadprůměrné výsledky, a to ekonomické, sociální i environmentální. Patří k nim zejména Švýcarsko, V. Británie a skandinávské země, které se současně mohou pochlubit i pečlivě zpracovanými strategiemi dlouhodobého rozvoje.